

ВЪЗМОЖНА ЛИ Е ЕВРАЗИЙСКА ИНТЕГРАЦИЯ В ПОСТСЪВЕТСКОТО ПРОСТРАНСТВО

Василий Суханов

Краят на ХХ век демонстрира редица нови тенденции във взаимоотношенията между бившите страни от Съветския съюз. На първо място това са интеграционните процеси, това е зараждащият се “съюз на четирите” – Русия, Беларусия, Казахстан и Киргизия. Ако към тази “четворка” се присъедини Украйна (наистина, за това пречи стремящата се към Полша Западна Украйна), подобно развитие според нас би отговаряло на националните интереси на Русия, пък и на цялата “четворка” или “петорка”.

Доколко е реална една подобна интеграция? На това с по-голяма или по-малка сигурност може да се отговори само след прагматичен анализ на състоянието както на двустранните политико-икономически взаимоотношения (между Русия и съответната друга страна), така и на многостранните връзки вътре в ОНД.

Определена част от политиките, учените-политолози и икономистите от страните на ОНД споделят мнението, че интеграцията в рамките на ОНД подразбира “реставриране на руската империя” или най-малкото връщане към съветския тоталитаризъм. Струва ми се, че тези разсъждения са “от лукаваго”. Насилственото задържане на развитието на едни или други страни, никога не е съдействало за развитието на демокрацията. Народ, “който угнетява други народи не може да бъде свободен” – това е казано още от Ф. Енгелс.

Опонентите ми могат да възразят: ами какво да кажем за Чечня? Но тук трябва да се има предвид, че първо, според резултатите от изследване на общественото мнение през 1999 г., повечето граждани на Русия се придържат към мнението в състава на Русия да остане само равнинната част на Чечня, където живеят руснаци, украинци, ногайци, дружествено настроени чеченски тейпи.

Ще отбележим също така, че в тази статия става дума не за чеченския проблем, а за интеграционните и дезинтеграционни

процеси в страните от бившия Съветски Съюз. На второ място не бива да забравяме, че на времето казахите, киргизите, украинците, белорусите са влезли доброволно в състава на Русия. Затова и възможното ново присъединяване може да стане само на доброволна договорна основа.

Не може да става и дума за каквато и да било “имперска реставрация”. Да си спомним дори обединяването на Германия в края на 90-те години. Колко се изговори за нова заплаха от страна на Германия, някои дори споменаваха за “четвърти райх”, за трета световна война. Днес навярно никой няма да повтори сериозно тези твърдения.

Може да се разсъждава и за друг проблем – проблемът за границите. Та нали постсъветските граници също са наследство от съветския тоталитаризъм, но никой от пространството на ОНД не се отказва от тях. Положението е такова, каквото е, и трябва да се опираме на него. Ние сме убедени, че бъдещето на Русия може да бъде свързано само с неимперска евразийска държава в рамките на съвременна Русия.

Когато говори в столицата на Казахстан град Астана в университета “Л. Гумилъв”, президентът на Русия В. В. Путин каза: “Инструктивният заряд, който съдържат евразийските идеи, е особено важен днес, когато изграждаме истински равноправни отношения между страните от Общността на Независимите Държави”. Без да навлизаме подробно в развитието на евразийството, ще отбележим, че превръщането на евразийството в геополитическа стратегия на политическото ръководство на Русия предизвиква негативна реакция у неприятелите на нашата страна. Збигнев Бжежински казва: “Ако Русия остане евразийска държава, преследва евразийски цели, тя ще остане империя, а имперските тенденции ще трябва да бъдат изолирани” (би ни се искало да го попитаме: ами Ирак, ами Косово?).

Днес най-голям стремеж към интегриране с Русия проявява Беларусия, а най-малък – страните от Прибалтика, още повече, че през 2004 г. те станаха членки на НАТО. Три четвърти от белорусите искат същите пазарни реформи като в Русия. Другите страни от ОНД, заявявайки като цяло привързаността си към демократичните ценности, а страните от западната част на ОНД и привързаността си към европейската цивилизация, всъщност

по редица въпроси действат чисто по съветски, имперски, в частност и в областта на езиковата политика. Представете си такава ситуация: в канадската френскоговоряща провинция Квебек насилствено се въвежда английският език. Какво би се случило? Квебек щеше да се отдели от Канада. А как би реагирала Европа на такива насилствени действия?

Ако се вземе Средноазиатско-Казахстанският регион, тук се набелязва следната закономерност: колкото повече външната политика е настроена към интеграция с Русия, а вътрешната – към хармонизация на международните отношения, включително с рускоезичното население, толкова повече вътрешната политика е привързана към демокрацията, пазарните отношения и другите общочовешки ценности.

Да вземем за пример Киргизия. Емиграционният поток от Киргизия на рускоезично население през 1989 г. представляваше 16,5 хиляди души. Върхът беше достигнат през 1993 г. – приблизително 110 хил. души, а вече през 1995 г. спадна до 15 хил. души. При това ще отбележим, че ако през 1998 г. в Русия се преселиха 8,5 хил. души, обратно в Киргизия се върнаха над 5 хиляди души. Промениха се и причините за напускане на страната. В началото на 90-те години на първо място беше националният аспект, а сега доминират икономическите причини и проблемът с престъпността.

Възниква въпросът: с какво е свързано това? На първо място това е свързано със значителното подобряване на правната база на рускоезичното население. С указ на Президента на Киргизия А. Акаев руският език беше признат за официален в районите, където процентът на това население надвишава 70%, открит беше Славянски университет (напливът на кандидат-студенти за това учебно заведение е най-голям в Киргизия). През периода на върхова емиграция, който А. Акаев сравни с “етнически Чернобил”, той подписа укази за забрана на дискриминацията за невладеене на държавния език, увеличаване на наказанията за пропаганда на национализъм, за осигуряване на пропорционално представяне в органите на властта и т.н. В същото време МВНР на Русия и Киргизия подписаха спогодба за облекчаване получаването на руско гражданство от граждани на Киргизия, които са етнически руснаци, и възстановяването им като граждани на Киргизия, ако пожелаят да се върнат.

Във външнополитическата си ориентация Киргизия заема проруска позиция. Икономическата интеграция с Русия се изрази във включване на държавната енергетична система на Киргизия в единната енергетична система на Русия (даже през съветските времена Средна Азия и Южен Казахстан не влизаха в Единната енергетична система на СССР). Сред останалите държави от този регион по провежданата вътрешна политика Киргизия е най-демократичната и либерална страна. В икономическия блок Киргизия понякога даже изпреварва Русия и реформите там вървят доста успешно. Цените в Киргизия бяха освободени на втория ден след като на 3 януари 1992 г., това направи Русия. Приватизацията беше извършена по т.нар. смесена схема, като беше използван руския и чешкия опит: 5% бяха предадени безвъзмездно на трудовите колективи, 25% с ваучери, 70% бяха продадени на търг.

В доклада на Европейската банка за реконструкция и развитие Русия и Киргизия бяха посочени като “най-напредналите” сред страните на ОНД в областта на пазарните отношения. Нивото на инфлация в Киргизия през смутното за Русия време беше най-ниско – само около 5%, а от 1996 г. започна икономически възход. Изглежда трябва да отбележим, че тези действия на А. Акаев не можеха да не предизвикат недоволство от страна на местния етнически елит. Президентът на Киргизия беше обвиняван в популизъм, сравняваха го с Б. Елцин, който обещавахе да легне на релсите, ако цените се повишат и т.н.

Не, ние не искаме да рисуваме киргизката картина само с мажорни тонове. Имаше тенценции и от друг, противоположен характер. Закриваха се опозиционни вестници, А. Акаев даже заяви, че “въвеждането на свобода на печата беше грешка”. Към закона за държавната тайна бяха отнесени състоянието на пътищата, здравето на летците, измирането на добитъка и т.н. Икономическите реформи предизвикаха недоволството на комунистическата опозиция, а проруската ориентация – недоволството на националистичната опозиция. Както и в Русия, комунистите намериха общ език с националрадикалите, противопоставяйки се на президента. От средата на 90-те години положението се стабилизира. През януари 1994 г. беше проведен референдум за превръщането на Киргизия от парламентарна република в президентска – 96,2% подкрепиха А. Акаев в противовес на номенклатурно-комунистическата опозиция.

Процесите в Казахстан бяха подобни на тези в Киргизия, само че в по-големи мащаби. През 1991 – 1996 г. Казахстан напусна около 1 милион руснаци от всичко 7 млн., почти 500 хиляди немци, над 20 хиляди украинци. Върхът на емиграционния поток бе достигнат през 1994 г., когато страната напусна над 250 хиляди руснаци. През периода 1997 – 2001 г. от Казахстан в Русия се преселиха приблизително 15% от неказахското население. За разлика от Киргизия, макар и в много по-малки размери, изселването от Казахстан продължава. Към края на XX в. положението там също се стабилизира. Сега почти не се усеща международно напрежение, макар че отношението към руски национални движения и преса все още е напрегнато. Така например на Уралската казашка войска беше отказана регистрация с мотива, "...че така нареченото "възраждане" на това агресивно по своята природа, предназначение и същност, имперски привилегировано съсловие не може да се осъществи в онези изключително хуманни форми, в които се извършва възраждането на истински националните обичаи и традиции на различните народи, оказали се жертва на великодържавната политика на Москва". Имаше и случаи, когато се отказваше регистрация на рускоезични кандидати за депутати.

Следва да отбележим също, че икономическите реформи в Казахстан вървят много по-бавно, отколкото в Киргизия, и то независимо от по-големите икономически възможности. Това може да се каже и за интеграционните процеси.

Въпреки това Казахстан, както и Киргизия, по всички посочени направления, се отнасят към групата държави, която е принципно различна от същинска Средна Азия. В Узбекистан ситуацията е много по-лоша.

Ако изселването на европейци от Казахстан и Киргизия започна да намалява от средата на 90-те години, именно от Узбекистан то се увеличи. Само през август 1994 г. Узбекистан напусна 16 хиляди души. Сега останаха само няколко десетки души, които желаят да се изселят от страната. И то при положение, че делът на европейското население в Узбекистан е много по-малък, отколкото в гореспоменатите страни. Узбекското ръководство, виждайки в изселването на дееспособно население голям проблем за икономиката на страната, прибегна до насилствени мерки, налагайки забрана върху напускането на държавата.

Все повече придобива постоянен характер, завземане на жилищата на напусналите временно страната рускоезичните жители, от представителите на коренната националност. Не може и дума да става за каквито и да било интеграционни процеси както с Русия, така и с други страни. Президентът И. Каримов провъзгласи курс на самодостатъчност и самоизолация, защото в Узбекистан било, както в известната крилата фраза “в Гърция има всичко”: от кибрит до реактивни самолети. Договорът между Узбекистан, Киргизия и Казахстан остана на хартия. Даже чисто политическият договор между Москва, Ташкент и Душанбе (1998 г.) за противодействие на ислямския екстремизъм, който отговаря на националните интереси на Узбекистан, не е действал нито ден, а в края на 1999 г. Ташкент излезе от него. Резултат от този подход станаха събитията от пролетта на 2004 г., когато в Ташкент и други градове избухваха взривове, загиваха хора, излязоха танкове и БТР-и, а специално подготвени хора от рускоезичното население говореха по телевизията за изопачаване на информацията за ташкентските събития от московските телевизионни канали.

Икономическите реформи също буксуват. Ако през 1997 г. Узбекистан още успяваше да получи западни инвестиции, то вече в края на 90-те години ситуацията се промени съществено. Държавните служители получават средно 8–12 долара на месец (с тези пари могат да се купят 2–3 питки на ден), учителите и лекарите получават по 4–10 долара, работниците 15, а селяните не получават нищо. По-висока заплата имат милиционерите — до 35 долара. Привеждаме тези примери не за да унизим по някакъв начин трудолюбивия узбекски народ, а за да посочим последствията от изолационисткия по същността си курс на узбекското ръководство.

За да бъдем справедливи, трябва да отбележим, че след събитията от пролетта на 2004 г. ръководството на страната изглежда си е направило необходимите изводи. Забележимо явление става активизирането на хуманитарните връзки, инициирани включително и от узбекска страна. По-интензивен стана политическият и дипломатическият диалог между Русия и Узбекистан, наблюдават се и редица други позитивни моменти. Но това е само началото. Да се надяваме, че тези процеси не са временни.

Още по-сложни са нещата в Туркмения. Цялата преса е под пълен държавен контрол, опозиция просто няма. Култът към личността на Туркменбаши (Президента Сапармурад Ниязов) достигна невъобразими размери. Всяка критика се наказва със затвор. Това е единствената страна от ОНД, в която при преминаване на границата се преписват изцяло всички паспортни данни. В Туркмения действа разпределителна система, естествено в рамки, които позволяват само да се оцелее. Не може да става и дума за каквито и да било икономически реформи, даже по казахстанските мерки. Трябва да се отбележи също, че за сметка на продажбите на газ бензинът в Туркмения е най-евтин и този показател се използва за активна “пиар”-кампания.

Само през 1992 – 1993 г. от Туркмения са се изселили около 32 хиляди руснаци, а всяка година страната напускат приблизително 12 хиляди. Властите в Туркмения по всевъзможни начини пречат на изселването, забраняват да се изнася спечеленото имущество, да се приватизират и даже да се продават жилищата. Туркменбаши единствен от ръководителите в средноазиатския регион издаде указ за заселване на “пустеещите жилища”, затова при напускане на страната за месец и повече човек може да се окаже “с пръст в устата”.

Струва ни се, че тези малки извадки са достатъчни за илюстриране на интеграционните или по-скоро дезинтеграционни процеси в средноазиатската част на ОНД и в частност Туркмения.

Относно Таджикистан ще отбележим, че той все повече се превръща в икономическа притурка на Узбекистан, а във външната си политика запазва проруска ориентация с високо ниво на авторитаризъм във вътрешната политика. Проруската ориентация е пряко свързана с присъствието на руски войски там, но ако те бъдат изтеглени няма да може да се говори за никаква проруска ориентация, както и за наличие на демокрация в тази страна.

Това положение вероятно е закономерно. В Казахстан и Киргизия от дистанциране спрямо Русия е заинтересувана само малка номенклатурна прослойка и външни сили, които са враждебно настроени както към тези страни, така и към Русия. Според нас в Узбекистан и Туркмения ситуацията е друга – населението

на тези страни не е толкова близко до Русия, както казахското или киргизкото, но и там, както в Киргизия и Казахстан, най-заинтересувани от раздалечаване с Русия са консервативните номенклатурни кръгове, като същевременно с това позициите им са по-силни, отколкото на тези в Казахстан или Киргизия.

Освен това в геополитическо отношение страните от региона се намират между вече доста европеизираната Русия, от една страна, и Ислямския свят, от друга. Затова всъщност въпросът стои така: или интеграция с Русия и другите “напреднали” страни от ОНД, или влизане в иранско-пакистанско-афганистанско-турската “общност”, където с течение на времето надмошцие ще вземат радикалните фундаменталисти. Разбира се, в политиката всичко се променя доста бързо, вчерашните врагове стават приятели и обратно.

Но във всеки случай не бива да забравяме, че сегашното евразийско геополитическо пространство представлява същия конгломерат от държави, какъвто е и континентална Европа. Ако в Европа преходът към капитализъм е започнал фактически с превземането на Бастилията през 1789 г., то у нас той започна чак през 1989 г. Смятаме също, че не бива да се стремим към интегриране с всички страни от средноазиатския регион, пък и няма да ни стигнат силите. Необходимо е да се съсредоточим на Казахстан и Киргизия, което отговаря на националните и демократичните интереси на тези (включително и на Русия) страни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Масанов, Н. Э. и др. Модель этнологического мониторинга. М., 1997.
2. Мешеряков, В. Социально-экономический портрет в геополитическом интерьере // Азия и Африка сегодня. 1998, № 1.
3. Назаров, А. Д., Николаев, С. И. Русские в Киргизии: есть ли альтернатива исходу? // Русские в новом зарубежье. Киргизия. М., 1995
4. Орокозов, К. Под каракумским небом // Аргументы и факты. 1995, № 31.
5. Ситнянский, Г. Ю. Естественные границы: какой быть новой России? // Общественные науки и современность. 1994, № 6.